

ביקורות ספרים

יגיל לוי. מצבא העם לצבא הפריפריות.
ירושלים: כרמל, 2007. 382 עמודים

פאנל בכתב

בהשתתפות: אורנה ששון-לוי*, עדנה לומסקי-פדר** ואייל בן-ארי***
מגיב: יגיל לוי****

ממיליטריזם חומרני לצבא של פריפריות, האומנם?

הספר החדש של יגיל לוי, מצבא העם לצבא הפריפריות, הוא המשך ישיר לספרו צבא אחר לישראל: ממיליטריזם חומרני בישראל, ויש לראות בהם מקשה אחת. יחד שני הספרים מערערים את הניתוח המקובל בספרות על צבא בישראל, מחדשים עליו ומאתגרים אותו בכמה וכמה מובנים.

בספר הראשון טוען לוי שהמיליטריזם בישראל התגבש כמיליטריזם חומרני. אם ממיליטריזם מציין מצב שבו אלימות מאורגנת, מלחמה והכנות למלחמה נתפסות כדרך לגיטימית ואף רצויה לפתרון בעיות פוליטיות, הרי ממיליטריזם חומרני הוא מצב שבו קבוצות חברתיות מפיקות מהלחימה המתמשכת תגמולים סמליים וחומריים. במילים אחרות, ממיליטריזם חומרני הוא מצב חברתי שבו למשאבים מהשדה הצבאי יש ערך גבוה, ולכן גם יכולת ההמירות (convertibility) שלהם לשדה האזרחי גבוהה. ביתר פירוט, הממיליטריזם בישראל ניזון מהתועלת הכלכלית והסימבולית שהמעמד הבינוני, ובעיקר גברים מערביים חילוניים, הפיקו ממצב המלחמה. תועלת זו תורגמה לשליטה חברתית ולאי שוויון חברתי. לכן בתוך הצבא הובנתה היררכיה ששיקפה ושעתקה את ההיררכיה בחברה האזרחית, ומבנה האזרחות עצמו ונקבע על פי מידת התרומה של יחידים וקבוצות לביטחון המדינה. ואולם, אחרי מלחמת 1973, טוען לוי, החל הממיליטריזם לשקוע; מצד אחד עלו מחירי המלחמה ונעשו גבוהים מרווחיה, ומצד שני הציעה הגלובליזציה מקורות חדשים לתגמולים כלכליים עבור הקבוצות המערביות החילוניות, והן החלו להתרחק מתמיכה בצבא ואף משירות בצבא. תהליך הדה-ממיליטריזציה שעברה הקבוצה הדומיננטית אפשר כניסה של

* המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה והתכנית ללימודי מגדר, אוניברסיטת בר אילן

** בית הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים

*** המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, האוניברסיטה העברית בירושלים

**** המחלקה לסוציולוגיה, למדע המדינה ולתקשורת, האוניברסיטה הפתוחה

קבוצות חדשות לצבא – דתיים-לאומיים, נשים, מזרחים ממעמד נמוך, מהגרים חדשים, דרוזים ובדואים – שנלחמו על מעמדן בחברה בישראל דרך מאבק לשירות שווה. כך התאפשר לצבא לאייש את השורות בכוח אדם שמגלה נאמנות לאופן ההתנהלות הצבאית, ונכנתה בו ארכיטקטורה חברתית חדשה. כניסתן של הקבוצות החדשות והמאבק של חלקן לגיוס שווה הביא לרה-מיליטריזציה, כלומר לתחייה של הצבאיות בחלקים מהחברה ובצבא עצמו.

אם כן, המצב היום הוא שבחברה הישראלית מתקיימות בה בעת שתי מגמות סותרות: שקיעה של צבאיות (דה-מיליטריזציה) בקרב האליטות המערביות החילוניות, בצד עלייה של צבאיות (רה-מיליטריזציה) בקרב קבוצות פריפריאליות שקוראות תגר על הדומיננטיות המערבית החילונית. הצבא עצמו נעשה מוקד של מאבקים בין-קבוצתיים בעלי אופי אתני-מעמדי, מגדרי ובין-תרבותי.

בספרו השני ממשיך לוי את הטיעון של הספר הקודם, שלפיו המשוואה הרפובליקנית, כלומר יחסי חליפין הוגנים בין תרומה של קבוצות חברתיות ובין התמורה שהן מקבלות מהמדינה בדמות תגמולים חומריים וסמליים, הופרה בשנות השמונים, ומפתח את הדיון בהשלכות של תהליך זה על השינויים בארכיטקטורה החברתית של הצבא ועל אופן פעילותו. הספר מנתח את "תהפוכות העשור" שהתרחשו מ-1995 ועד קיץ 2006 כדי להבין את ה"זיג-זג" המהיר שעשתה ישראל מניסוח הסכמי אוסלו (ואף התחלת מימושם), לפעולה תוקפנית באינתיפאדת אל-אקצה, להתנתקות, שנתפסת כמהלך מתון, ולמלחמת לבנון השנייה. בעשור זה, טוען לוי, באה לידי ביטוי ביתר שאת הפיכתו של הצבא לגוף המוכפף לכללי השוק והכלכלה הגלובלית ולא לכלליה של המדינה בלבד. בד בבד מלמד לוי בניתוחו שהארגון הצבאי אינו רק מוכפף לסדר חברתי אלא הוא סוכן חברתי שפועל באופן אקטיבי ויזום בתוך סדר זה ותורם במידה רבה לעיצובו.

לשינוי במבנה החברתי של הצבא יש, לפי לוי, כמה השלכות מרכזיות:

1. כדי לשמר במצבת כוח האדם של הצבא את הקבוצות החדשות שנכנסו אליו, הוא מגיע להסדרים דתיים, מגדריים, כלכליים ותרבותיים חדשים, ובמובן זה נעשה "צבא של פריפריות".
2. מתפתח פער לגיטימציות שממוקד בפעולת הצבא. מצד אחד מתרחבות ההסכמה החברתית והתמיכה בהפעלת כוח צבאי נגד אויבי המדינה, ומצד שני הולכת ופוחתת הנכונות לקבל את המחיר האישי והחברתי הכרוך בנפגעים ואת המחיר הכלכלי של הפעלת כוח צבאי.
3. הצבא מתפצל למעשה לשני ארגונים: צבא שיטור, שרוב הלוחמים המרכיבים אותו באים מהפריפריות ומסכנים את גופם ואת חייהם בעבודת לחימה, וצבא טכנולוגי, שחייליו מגיעים מהמעמד הבינוני ועוסקים בלחימה באמצעות טכנולוגיות מתוחכמות (למשל טיס) או בשירות במערכים טכנולוגיים אחרים, כגון מודיעין או ממר"ם. גבריותם של חיילים אלה מבוססת על תפיסתם כמנהלים בעלי ידע ורשתות חברתיות שמניבות הון חברתי רב ערך. לכל אחד מהצבאות יש הגיון פעולה אחר, תרבות ארגונית אחרת ומטרות אחרות.
4. כתוצאה מהשינוי במבנה החברתי של הצבא ומההתפצלות לשני ארגונים, הצבא פועל באופן אלים וכוחני יותר. הקבוצות המוחלשות רואות בצבא זירה של תחרות מול קבוצות המקור שמהן באו, וכן מול קבוצות אחרות בצבא. על מנת להצדיק את גיוסן, וכן כדי

להוכיח גבריות מועצמת והישגים צבאיים, הן תבחרנה בדרך פעולה אלימה ולוחמנית יותר. תחרותיות זאת, בצד היעדר ריסון פנימי, מביאה לעלייה במפלס האלימות של הצבא.

5. נסיגת המעמד הבינוני מהיחידות הלוחמות מביאה לאדישות של ההורים בני מעמד זה כלפי דרכי פעולתו של הצבא ואופי משימותיו, ולכן גם לירידה בעוצמת המחאה נגד הצבא. במעמדות הנמוכים, מניח לוי, תהיה פחות מחאה ויותר השלמה עם השכול, וכשיש מחאה, היא אינה מאתגרת את החשיבה הצבאית, אלא היא אינסטרומנטלית ונשארת בתוך השיח הצבאי, כפי שאכן ראינו במהלך מלחמת לבנון השנייה (ד"ח קשב, 2007).

המסקנה העיקרית שאליה חותר לוי, ושנגדה הוא יוצא, היא שהשינויים הכלכליים, החברתיים הטכנולוגיים והתרבותיים שהצבא עובר, בצד גורמים גיאופוליטיים, מובילים אותו לאמץ מודל גיוס סלקטיבי ובהדרגה להפוך לצבא מקצועי, דוגמת השינוי שעשו רוב מדינות המערב בשלושת העשורים האחרונים. גיוס סלקטיבי קיים כבר היום ביחס לנשים ולחיילי מילואים, והוא הולך ומתגבש גם ביחס לגיוס הגברים. לגיוס סלקטיבי, לפי לוי, יש כמה השלכות שליליות. ראשית, גיוס סלקטיבי יחליש עוד את מעמדו של הצבא ויצמצם את ערכם של התגמולים הסמליים שהוא מעניק, מכיוון שהשירות יתפס כמשלח יד שמחייב תגמול חומרי ותו לא. או אז יגדל עוד יותר חלקן של הקבוצות הדתיות המתגייסות מתוך אידיאולוגיה, וכן חלקן של הקבוצות המוחלשות שימצאו בצבא ערוץ אפשרי למוביליות. לפיכך צבא מקצועי יגביר את אי השוויון בנטל הלחימה, שכן הלוחמים יבואו מהקבוצות העניות ביותר. כאן לוי אינו נוקט לשון עדינה: המדינה, הוא אומר, רוכשת תמורת סכום נמוך יחסית את גופם של צעירים מקבוצות חלשות, תוך ניצול מצוקתם. מהלך זה אינו שונה מזנות או סחר באברים! יתר על כן, עם שקיעתה של מדינת הרווחה יתרחב הפער בין התרומה הצבאית של הקבוצות המוחלשות ובין התמורה שהן מקבלות מהמדינה, תהליך שמעורר שאלות מוסריות, ממש כמו שעורר בשעתו ייצוג היתר של שחורים בין ההרוגים של צבא ארצות הברית בוויטנאם.

מכיוון שבני המעמד הבינוני ירגישו מנוכרים מן הצבא ואדישים לדרכי פעולתו ומשימותיו, תרד רמת הפיקוח האזרחי על הצבא, וכך יהיה קל יותר להפעיל אותו למשימות שנויות במחלוקת. ההיררכיה בין צבא השיטור לצבא הטכנולוגי תתחדד, והצבא יהפוך לזירה של מאבקים חלוקתיים. ללא המיגון של "צבא העם", עשוי שיח הזהויות בצבא לחזק אתנוצנטריות, הומופוביה, גזענות וסקסיזם. ובעיקר, התחרות בין היחידות תעלה את רף הלוחמנות, והצבא עצמו יאמץ מדיניות לוחמנית יותר. לכן, כדי להיזהר מהפעלת הצבא למשימות שנויות במחלוקת ובאופן הכרוך בכוחניות יתר, לוי קורא באופן ברור, אם כי אולי לא ברור מספיק, לשמר את גיוס החובה, קריאה שאינה פופולרית בלשון המעטה במחקר הביקורתי על הצבא.

עבודתו של לוי מרשימה ביותר בשל יכולתו להציע תיאוריה שמבוססת על ניתוח המשלב תהליכים היסטוריים, חברתיים, פוליטיים, גיאופוליטיים ותרבותיים ושואב מדיסציפלינות מגוונות: מדעי המדינה, היסטוריה, סוציולוגיה וכלכלה. הספר אוסף אל תוכו את מגוון המחקר המקומי העוסק בצבא (עבודות של חוקרים כמו אורי בן-אליעזר, שרית הלמן, סטיוארט כהן, יורם פרי, אורי רם, גרשון שפיר ויואב פלד, וכן כתבי סקירה זו) ומציע ניתוח מקורי ומרתק

של הקשר בין תהליכים פנים-צבאיים ובין תהליכי מיליטריזציה ודה-מיליטריזציה שהחברה עוברת, מתוך דגש על מגמות שינוי בצד תהליכי שעתוק.

החידוש בעבודתו של לוי הוא בהכנסת הממד החומרי לניתוח של יחסי צבא-חברה בישראל. לוי כותב בתוך המסורת הסוציולוגית הרואה בישראל חברה מיליטריסטית, אבל הוא מכניס לתוכה פרמטר חדש שהיה סמוי עד כה: אינטרסים כלכליים חומריים. הכוחות המניעים את המיליטריזם הם התגמולים הכלכליים והסמליים שהקבוצה השלטת מקבלת (או לא מקבלת) ממצב של מלחמה. זהו אפוא שילוב בין ניתוח ניאו-מרקסיסטי לניתוח ובריאני: הניתוח הניאו-מרקסיסטי, שלפיו התהליך הכלכלי הוא הקובע, אבל אין כאן רדוקציה לכלכלה, אלא המדינה היא כשלעצמה גורם פעיל בתהליכים הכלכליים; וניתוח ובריאני, משום שבצד המבנה החומרי, לוי מעניק חשיבות מרכזית ליוקרה ולסטטוס חברתיים כמשאבים קריטיים שמעצבים בתורם את המבנה החברתי.

עבודתו של לוי ייחודית גם בכך שהוא משמיע קול עצמאי שאינו נכנע להלכי רוח מקובלים בשיח הביקורתי. גם בספר זה הוא מנהל ויכוח עם תפיסות כמעט מובנות מאליהן בשיח הביקורתי בכלל ובשיח הפמיניסטי בפרט. הוויכוח הראשון הוא עם הקריאה לבטל את חובת הגיוס ולבסס צבא מקצועי קטן למטרות הגנה בלבד, מתוך הנחה שמהלך זה יביא לחברה פחות מיליטריסטית. לוי מראה שזו הנחה שגויה, שכן המעבר לצבא מקצועי יכול להביא דווקא למדיניות ולפרקטיקות לוחמניות יותר, כמו שמלמדת ההיסטוריה של ארצות הברית, שצבאה היה מעורב בלחימה לעתים קרובות מאוד מאז ביטול גיוס החובה והקמת הצבא המקצועי ב-1973.

הוויכוח השני נוגע לקשר שבין מיליטריזם ובין מדינת הרווחה. קבוצות פמיניסטיות וקבוצות שמאל חברתי קושרות בין שלום ובין רווחה ומנגידות בין מיליטריזם לרווחה חברתית. הטענה הרווחת היא שההשקעה בביטחון באה על חשבון השקעה בחינוך, בבריאות וברווחה. לוי מראה בספרו שבארץ נסיגות צבאיות משולבות בנסיגה של מדינת הרווחה. הדוגמה הבולטת היא תהליך אוסלו שלווה בהאצה של מדיניות כלכלית ניאו-ליברלית שהחלישה את מדינת הרווחה. בישראל, טוען לוי, אין קשר הכרחי בין תקציב הביטחון לאי שוויון חברתי. בעוד שאי השוויון צמח בין 1980 ל-2002 ביותר מ-20%, הרי שחלקה של הצריכה הביטחונית בתמ"ג (תוצר מקומי גולמי) ירד בשנים אלה בכ-60%. כלומר בניגוד לטיעון הרווח שאם נשקיע פחות בביטחון – למשל ברכישת נשק או בסלילת כבישים עוקפים – יתפנה כסף לרווחה, לוי מראה שתקציב הביטחון אינו יכול להימנות עם מחוללי אי השוויון בחברה הישראלית, אלא תהליכי השוק הם שהשפיעו בה בעת הן על הצבא והן על מדינת הרווחה, כשאי אפשר עוד לטעון שזה בא על חשבון זה. זאת ועוד, הקישור הנפוץ בין ביטחון לעוני בשיח הציבורי מאפשר דווקא לבעלי ההון להסיט את הדיון מגורמי העוני האמיתיים (שכר המינימום הנמוך ואי אכיפתו, הקלות במיסוי של בעלי הון, מעבר מחוזים קיבוציים לחוזים אישיים, העסקה דרך חברות כוח אדם ועוד).

הניתוח של לוי מדגים אפוא את היופי ואת הכוח שבתזות גדולות המצביעות על תהליכים רחבים ומאלצות אותנו לחשוב מחדש על הסוגיות העומדות במרכז הוויכוח הציבורי והאקדמי. זה כוחו של הניתוח בספר, אך זו גם חולשתו, בייחוד מנקודת המבט של קוראים שבוחנים את הצבא ממבט פנומנולוגי ואנתרופולוגי.

מפרספקטיבה ביקורתית יש לשאול האם הצבא העכשווי הוא אכן צבא של פריפריות? האומנם במקום "צבא העם" הפך הצבא ל"צבא של עממים", כפי שטוען לוי? לרגע נדמה שלוי שואף לחזור לצבא הישן, הלכאורה אוניברסליסטי, לכאורה אחיד והומוגני. אבל צריך לזכור שגם הצבא הישן היה מובנה באופן היררכי על בסיס לאומיות, מעמד, אתניות ומגדר (ראו למשל סבירסקי, 1995; סמוחה, 1983). וייתכן שדווקא הצבא הנוכחי הוא צבא העם, שכן יש בו ייצוג לקבוצות חברתיות מגוונות יותר, כולל קבוצות שבעבר הודרו ממנו או מהליבה שלו. הטענה לצבא הפריפריות אינה בעייתית רק מבחינה נורמטיבית, אלא גם עובדתית, שכן רוב בנייהן ובנותיהן של הקבוצות הפריפריאליות הגדולות – חרדים וערבים – אינם משרתים בצבא, ובהקשר של החרדים תהליך זה מתרחב עם השנים. אמנם אפשר לטעון שהצבא נעשה פריפריאלי יותר בגלל הנסיגה של הקבוצות הדומיננטיות ממנו, אך קשה לטעון שהוא נעשה צבא של פריפריות.

נקודה בעייתית שנייה היא אופיו המבני והדטרמיניסטי של הניתוח. הניתוח של לוי ממוקד בלוגיקה של המבנה החברתי ולא בתהליכים המתרחשים במסגרתו. כך הוא עוסק בעקרון הפעולה של המערכת, אך אינו מראה את האופן שבו השחקנים פועלים בתוכה. לוי מבקש לחבר בין גישת חליפין לגישה מבנית, אבל למעשה אינו מראה לנו את התהליך ואת הדינמיקה של החליפין, אלא מניח את כללי החליפין ואת האינטרסים והמוטיבציות המניעים יחסים אלה. יש כאן במידה רבה כרוניקה ידועה מראש שנותנת מעט מאוד מקום לאלה שמפעילים אותה ושעשויים אולי לשנותה. כמה דוגמאות תסייענה להבהיר את הדברים: תהליך ההתנתקות מעזה נתקל בהתנגדות מעטה יחסית מצד חיילים ששייכים למחנה הציוני-דתי. הסברו של לוי לתופעה מתמקד באופן שבו הצבא הפך למשוקע בתוך הרשתות החברתיות של קבוצה זו, שהאינטרסים שלה הם לשמור על הזיקה לצה"ל ולהמשיך להתקדם בשורותיו. טיעון זה מניח שחישוב רציונלי של חברי הקבוצה הוא שהנחה אותם שלא להיכנס לעימות חריף עם הצבא. ואולם, האומנם אפשר להניח תהליכים כה רציונליים, מחושבים ונשלטים כפי שלוי מתאר ביחס לתהליך ההתנתקות? לטעמנו, לוי נוטה להמעיט בערכו של מרכיב הנאמנות למדינה שיש לו משמעות דתית בקרב חיילים אלה וששיחק תפקיד חשוב בצד האינטרסים. כמו כן, בנייתו את ההתנתקות מפחית לוי בחשיבותם של מרכיבי חוסר הוודאות ובפעולות של ניסוי וטעייה בהתנהלות הצבא.

אותה בעייתיות עולה מהניתוח שלו את מלחמת לבנון השנייה. על פי לוי, הבעיה במלחמת לבנון לא הייתה בתהליך קבלת ההחלטות של הממשלה וגם לא בתפקוד של צה"ל, אלא היא תולדה של תהליכים חברתיים רחבים כלליים. אך האם אפשר להסביר את כישלוננו של הצבא רק כתולדה של תנאים חברתיים? שהרי החלטות פוליטיות אינן מתקבלות אוטומטית כנגזרת של תהליך דטרמיניסטי, כפי שאכן מעידים הוויכוחים שהיו בתוך הממשלה. באותו אופן אין להבין התפתחויות פנים-צבאיות, כמו תפיסת השליטה והלחימה של צה"ל בשטחים הכבושים, רק כנגזרות של גורמים חברתיים חיצוניים. אין ספק שלוי מאיר בפנינו "עובדות חברתיות" מרתקות, אך בשאיפתו להציע ניתוח סוציולוגי-מבני הוא לעתים מרחיק לכת יתר על המידה.

הניתוח המבני בעייתי גם בדרך שבה מציג לוי את פעולתן של הקבוצות החברתיות השונות. בבסיס הספר עומדת תפיסה של שוק חופשי שמניחה שלקבוצות חברתיות יש תודעה קיבוצית חזקה ושהן בוחרות להיכנס לצבא ולצאת ממנו לפי רצונן החופשי. למעשה,

המבנה של צבא חובה הוא מבנה כפוי שמנהל את הכניסה והיציאה לארגון, כשלקבוצות החברתיות יש דרגות חופש שונות בהתנהלותן מולו. כך כניסתם המוגברת של מזרחים בני מעמד נמוך לצבא אינה בהכרח ביטוי לפעולה מתוך שיקולים כלכליים רציונליים של בני הקבוצה הנובעים ממיליטריזם חומרי, אלא ייתכן שזו תוצאה של היותם קבוצה חלשה יותר (בהשוואה למשל לאשכנזים בני המעמד הבינוני) ומאורגנת פחות (בהשוואה למשל לחרדים), ולפיכך גם חשופה יותר לכוח הגיוס (כמו לאי גיוס) של המדינה. יתר על כן, הכוח הכופה של המדינה, כמו האינטרסים והמוטיבציות של הקבוצות, פועלים באופן שונה לחלוטין בהקשר של צבא הקבע בהשוואה לצבא החובה. ההבדלים בין שני ה"צבאות", כמו המוטיבציות השונות של חיילי חובה בהשוואה לחיילי קבע, אינם נדונים באופן שיטתי ומסודר בפרקי הספר.

באשר להתנהגותה של הקבוצה הדומיננטית: גם אם אנו שותפים לטענה הכללית של לוי, שקבוצה זו נסוגה בהדרגה מהאתוס הצבאי, הרי ברור שאין לדבר על קבוצה זו בהכללה גורפת. כפי שראינו לאחרונה בפרסומים צעקניים בעיתונות, בניה ובנותיה של קבוצה זו מככבים הן ברשימת בתי הספר ה"קרביים" והן בבתי הספר ה"לא קרביים".¹ יש לבחון אפוא את מנגנוני הביניים, כמו למשל תרבות בית הספר, שמסבירים את ההתנהגות המגוונת בקרב בני הקבוצה. הגדרה כללית וגורפת מעין זו מאפיינת את הדיון גם בקבוצות החברתיות האחרות הנדונות בספר, ולעתים קרובות מתעוררת תחושה של אי נחת מהעדר ניתוח מעודן ומבוסס אמפירית.

באופן דומה, המוטיבציות של הקבוצות הן ציר מרכזי בניתוח של לוי, אך הוא אינו מציג ביסוס מחקרי שמגבה את הטענה על המוטיבציות הללו, אלא משער אותן מתוך התוצאות בשטח. לוי מודע לבעייתיות זו (ראו למשל עמ' 99), ובכל זאת פורש תזה רחבה בלי לבססה. למשל, הספר טוען שהמבחן להוכחה עצמית של הקבוצות הפריפריאליות מתבטא בהפעלת אלימות יתר. אך המבחן להוכחה עצמית יכול להיות גם דרך היכולת לפרנס, דרך השתלבות בקורס קצינים או דרך השתלבות במקצועות טכנולוגיים שגם יקנו לחייל מקצוע עתידי ממצצועות המעמד הבינוני. כך או כך, טענה כזו צריכה להתבסס על מחקר פנומנולוגי, ובלעדיו היא נשארת בגדר השערה בלבד.

ומכיוון אחר: האם איננו מאבדים יותר מדי מכוח ההסבר כשאנו מפרשים את ההתנהגות של הציונות הדתית כמושגים של המשוואה הרפובליקנית ולא כמושגים דתיים? הקידוש של השירות הצבאי בקרב חלק ניכר מבני הציונות הדתית הוא ביטוי לצורך לשלב בחקר השירות הצבאי מסגרת תיאורטית ששמה במרכז את עולם המשמעות של המתגייסים. על פי זה, את קידוש השירות אי אפשר להבין רק כמושגים של חליפין חברתיים ותגמולים סמליים, אלא יש לפרש את המניעים של בני קבוצה זו להתגייס ואת המחויבות שלהם לצבא מתוך עולם המשמעות שלהם. יש להבין זאת גם מתוך האמונות שלהם ביחס למדינה, חזונו המשיחי ביחס לעם היהודי, ותפיסתם באשר לתפקידה של הציונות הדתית במימוש חזון זה. ללא מחקר פנומנולוגי, התיאוריה נופלת להכללות מאחדות: ההנחה שלנשים, בדואים, מהגרים

1 יוסי יהושע ותמר טרבלסי חדר, "בית ספר לחיילים מתחילים", יריעות אחרונות, 23 בנובמבר 2007, חלק א', עמ' 2-3.

וחרדים יש אינטרסים דומים שיושגו על ידי השתתפות אלימה יותר בצבא מתייחסת אל כל הקבוצות כאילו היו מקשה אחת.

ונקודה אחרונה: על פניו, הניתוח של לוי בא ללמד על כרוסום בכוחה של האזרחות הרפובליקנית ועל עלייתם של כוחות השוק בעיצוב השירות הצבאי, אך בו בזמן הספר מניח את ההגמוניה של האזרחות הרפובליקנית, וכן את הדומיננטיות של הגבריות הצבאית הלוחמת המזוהה אתה. הדיון בהשתתפותן החברתית של הקבוצות השונות מצד אחד ובהתנהלות הצבא מצד שני ממוקד במשוואה הרפובליקנית, כלומר בשינוי מאזן התגמולים הצמודים לה ובהרכב הקבוצות המבקשות להשתמש בה. יתר על כן, הדיון המשווה בין מספר ההרוגים לפי מעמד ומוצא הוא דיון שלא רק עולה תיאורטית מתוך המשוואה הרפובליקנית אלא אף מחזק אותה נורמטיבית. כלומר גם בעיני הכותב עצמו הנפילה בקרב היא המדד האולטימטיבי של אזרחות והשתתפות. וכאן נוצר פרדוקס: אם הספר קורא למדיניות לוחמנית פחות, אולי צריכה לעלות ממנו גם קריאה למדינה המושתתת לא על תפיסת אזרחות רפובליקנית שבה האזרח נמדד על פי מידת תרומתו לביטחון, אלא על תרומה מסוג אחר כמו שירות בארגונים של החברה האזרחית או תפיסת אזרחות ליברלית ומכלילה יותר. תפיסת אזרחות רפובליקנית מעודדת ריבוד על פי תרומה, הגדרה נוקשה של גבולות הקולקטיב והדרה של רבים אל מחוץ לגבולות אלה, וכן פעולה לוחמנית ואלימה לשימור הגבולות. אף שהספר עוסק בצבא, אולי כדאי לבחון, באופן קולקטיבי, עידוד של תפיסות אזרחיות שהן מעט פחות רפובליקניות ומעט יותר ליברליות. במדינה כזאת מספר ההרוגים לא יהיה מדד לרמת השתתפות יותר מאשר תשלום מסים, שמירה על חוק וסדר או שירות אזרחי בבתי חולים. למרות בעיות אלה, ספרו של לוי הוא קריאת חובה לא רק למי שעוסק ביחסי צבא-חברה בישראל, אלא לכל מי שמנסה להבין את התהליכים החברתיים העוברים על ישראל בעשורים האחרונים.

אורנה ששון-לוי, עדנה לומסקי-פדר ואייל בן-ארי

מקורות

- סבירסקי, ש' (1995). זרעים של אי שוויון. תל אביב: ברירות.
 סמוחה, ס' (1983). עדתיות וצבא בישראל: תזות לדיון ולמחקר. מדינה, ממשל ויחסים בין-לאומיים, 22, 5-33.
 קשב – מרכז להגנת הדמוקרטיה בישראל (2007). מלחמה עד הרגע האחרון: התקשורת הישראלית במלחמת לבנון השנייה. ירושלים: קשב.